

Այս վայրերն զբոսընեն սպառնալու է երկրի պայմաններով:

Դիտար կառավարութիւնն ընկած է հեռու Պոստային և հեռագրական փոքր ինչ կանոնաւոր յարաբերութիւն չկայ: Չկայ գաւառական մասուլ, որ զոնէ փաստերը լոկ արձանագրէր և Բոսֆորի ափերը հասցնէր: Մասուլ չկայ նոյն իսկ այնպիսի քաղաքներում, որպիսիք են վանն ու Կարինը: Ժողովրդի արտունջը լոյս աշխարհ չի հասնում: Հագրւած ամենասարսփելի դէպքերը եւրոպական հիւպատոսների միջոցով յայտնուում են աշխարհին:

Ներքին գործերի մշտական աւերումներ և սպանութիւններ, թիւրք պաշտօնեաների դործած գեղձումներին մասին ձայն է բարձրացնում եւրոպական մամուլը, այդ ժամանակ թիւրք պաշտօնեաները զայրանում են,—անհաւատարմութիւն, գոռում են նրանք:

Հայն իւր հայր վերջին կտորը հարկ և տոկոս է տալիս. նրա կայքը թալանուում են, տունը քանդում են, ընտանիքն անպատուում են: Եթէ հայն ոչխարի համբերութեամբ, տամբութեամբ տանում է այդ բոլորը, նրա մասին ոչ ոք չի մտածում. իսկ եթէ զարթնում է քնած մարդը, իւր պատիւն է պահանջում, այդ էլ անհաւատարմութեան նըշան է համարում: Փոռում է բանտերի մէջ. ոչինչ քննութիւն, ոչինչ արդարադատութիւն: Դատաստանը մի աւանդական պաշտօն ունի.—աւորարացնել զրկողին, սպանչին, մեղադրել և բանտարկել զրկուածին, թալանուածին: Այդպէս վարուելու հիմք մէկի հայ, իսկ միջին թիւրք կամ քրիւղ լինելն է:

Մի երկու տարի առաջ Մուստաֆա բէգը անասելի շարքներ էր դործել Վնոյ շրջակայ հայ գիւղերում: Սարսափելի եղեռնագործութիւնների լուրը Պոլսի հասաւ: Հայ ժողովուրդը Մուստաֆա-բէգին զանգառեց. մեղադրողներ, վկաներ և յանցաւորը Պոլսի հրաւիրուեցաւ: Պէտք էր տեսնել այն իշխանական պատիւները, որով ընդունուեց Պոլսում Մուստաֆա-բէգը, համարուելու համար թէ ինչպէս խրախուսում են Մուստաֆայի պէս գաղութները թիւրքիայում: Եւ այդ կատարում էր Պաշտում, եւրոպացիների աչքի առաջ. ինչքը կրկնապատուեց ուրեմն վան, Մուշ, Կարին, Սասուն, Տիգրանակերտ...:

Վերջերս, երբ արտասահմանեան մամուլը թիւրք-Հայաստանում կատարուող գեղձումների առթիւ սուր յօգուածներ և հեղատողութիւններ էր պարբերաբար հրատարակում, Պոլսի կառավարութիւնը որոշեց թիւրքերի դէմ պաշտպանել հայերի կիսանը և գոյքը: Եւ ինչ առաւ Կազմակերպեց Համիդէի հեծելազորը:

Սակայն ինչ է Համիդէի հեծելազորը.—կանոնաւոր կազմակերպուած առազակութիւն, որը զործում է այսինքն թալանում, աւերում, սպանում, առեւանգում է: Սրանից խրախուսում են և տեղական նշանաւոր ու աննշան աւազակները և աւելի եւս անհոգի բանեցնում իրենց սրերը հայի գլխին:

Փոսի գնում, զրոգութիւնն աւելի անտանելի է դառնում. իսկ այս տարի բերքերի պակասութիւնն էլ միւս կողմից սով է սպառնում, որի նշաններն արդէն երևում են: Ժողովուրդը կառավարութիւնից օգնութիւն է հայցում: Բայց ինչպէս է վերաբերուում կառավարութիւնը, զոնէ նրա տեղական տեր կայացուցիչները: Նոր-Նար-ի թղթակցութիւնը Մուշից շատ բան է պարզում: Մարդիկ զիմում են տեղական զլխաւոր կառավարչին, ներկայացնում են իրենց անտանելի դրութիւնը, զթուրիւն են հայցում. Եթէ զրոգութիւնն այսպէս շարունակուի, մենք ստիպուած կըլինինք թողնել մեր երկիրը և հեռանալ:

Եւ ինչ է պատասխանում կառավարիչ փաշան:

Հանապարհը րաց է. գնացէ՛ք, ծանապարհաւոր էլ կըտամ. րարի՛ ծանապարհ...

Դադարական շարժումն արդէն սկսուել է: Քիւրդերի բռնութիւնից և թիւրքիայի գաւառական ու նահանգական պաշտօնեաների կամայականութիւնից ազատուելու համար հայերը Երզրումից, Ալաշկերտից, Մուշից, Սասնոյ շրջակայքից գալիւմ են:

Այսպիսով թիւրքերն զրկուում է փոքր Ասիայի այն միակ կուլուրական տարրից, որից անունը է ստանում պետութիւնը:

Յ. Պ.

Ի Լ Ս Ի Յ - Ի Լ Ն Ի Յ

ՀԱՅՐ ԱՅԻՔԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԱՌՈՒԹԻՒՆԸ.

Յայտնի է, որ խորէն ծ. վարդապետ Ստեփանէն բեմադրուած իրան գաւառում է նշանակուած Գեորգեան ճեմաւանում: Հայր Ստեփանէի առաջին դասակարգութիւնը միացեալ յարաններում տեղի է ունեցել նոյեմբերի 26-ին, հայր Ալվատեանի, Սողոմոն սարկաւազի և վերակացուներից մէկի ներկայութեամբ:

Այդ մասին Լէվոնիստից ստացուած մի նամակից քաղում ենք հետեւեալ կրտորը.

Հայր Ստեփանէի դասախօսութիւնը, որ մի ներածութիւն էր, տեղի մի մասն իօսեց կրօնների վրայ ընդհանրապէս և ցոյց տուեց նրանց նշանակութիւնը մարդկութեան զարգացման, նրա առաջադիմութեան տեսակէտից. մասնաւորեց խօսքը բրիտանական կրօնի վրայ և հիմնադր կերպով ցոյց տուեց նրա էութիւնը. Խօսեց այն մասին, թէ կրօնն ինչ նշանակութիւն ունի գեղարուեստի և դիտութեան վրայ, մարդու զարգացման, քաղաքակրթութեան վրայ. առանձին մասեր վրայ կանգ առնելով՝ գիտական սկզբունքներով բացատրեց խնդիրը: Խօսեց քրիստոնէական կրօնի հիմնադիր Յիսուս Բրիտանոսի մասին, ոգևորուած բացատրեց նրա աստուածութիւնը, նրա էութիւնը, նրա մարդկութեան փրկիչ լինելը: Ապա դարձաւ աւետարանին, նրա բոլոր քարոզչութիւններին և ստաց. Աստուած միշտ նոր է, միշտ թաւա, որովհետեւ յաւիտեաներին, օրէնսդիրներին և աշխարհակարներին և դրանց բոլորին էլ ոչինչ համարեց Քրիստոսի մեծութեան առաջ: Ինքեց օրինակներ շատ նշանաւոր մարդկանց կեանքից, թէ ինչպէս զրանք իրենց կեանքի վերջերս մարտուում են զգացել, երբ համեմատել են իրենց թագաւորութիւնը Քրիստոսի թագաւորութեան հետ: Եւ բերեց Նազովէօնի խօսքերը: Հեղինակ կղզու վրայ Վերջը Քրիստոսի օգնութիւնը խնդրեց իւր ստանձնած դործի համար. ոյժ և կարողութիւն խնդրեց բանալու իւր ունիւնը: Քիւրդերի սրտերը Աստուածային փառքի քարոզչութեան համար:

Հայր Ստեփանէի այդ առաջին դասախօսութիւնը զօրեղ տպաւորութիւն է թողել ունեղիւններին վրայ:

ՀԱՅՐ ԱՅԻՔԱՆ 884 ՆՈՐԱՅԻՆ ԽՈՐԱԳԻՐ

Ռուսաց մայրաքաղաքի խմբագիրներն մէջ կայ շար աստղի տակ ծնուած մի խմբագիր.—իշխան Մեչչերսկին և աւելի ևս շար աստղի տակ ծնուած մի թերթ.—Վրաթգանին լրագիրը:

Ինչ էլ որ գրի այդ իշխան խմբագիրը իւր թերթի մէջ, անկարելի է, որ ծաղր ու ծանակի չենթարկուի իւր պաշտօնակիցների կողմից: Մարդու են խեղճ Մեչչերսկին մինչև անդամ Ռուսիայի ամենահեռաւոր անկիւններում հրատարակուող թերթերը: Մինչև անգամ կան թերթեր, որոնք ոչ մի համար րաց չեն թողնել: Մինչև որ մի բան չստան Վրաթգանինն մէջ լոյս տեսած այս կամ այն յօդուածի առթիւ:

Բայց և այնպէս, ինչպէս երևում է,

Մեչչերսկին գիտէ իրեն արժանի գիրք մէջ պահել իւր իշխանական պատիւը. նա ամենին չի յուսահատուում, շարունակում է գնալ իւր ճանապարհով, հետեւելով այն առածին, որ ասում է, թէ՛ չունը կըհաջի, քարվանք կըքսի:

Սակայն շարաւաստիկ Վրաթգանին, շարաւաստիկ խմբագիրն միայն ծաղրելով չեն վերաբերուում, այլ և կան այնպիսի թերթեր, որոնք կարող են գրտնում լրջօրէն պատասխանել իշխ. Մեչչերսկու յարուցած այս և այն խնդրին:

Մի օրինակ. Յայտնի է վերջերս Ռուսների Պարիզ հիւր գնալը: Այդ հիւրասիրութեան ժամանակ երկու աղբի միայն այդ մարդիկ չէին, որոնք իրար փոխադարձ համակրութիւններ էին արտայայտում, այլ և—կին մարդիկ: Այդ կողմից քրանտահներին ներկայացուցիչն էր հանրահայտ madame Արանը, որ իւր համարիկ քրոջը արարածները հաղարտեակ իրեր հաւաքելով՝ նուէր ուղարկեց Ռուս նաւաստիներին թանկագին կանանց: Ի հարկէ, քաղաքավարութիւնը պահանջում էր, որ Ռուս կանայք էլ իրենց կողմից բաներ ուղարկէին: Յըրանայի կանանց մեծանուն ներկայացուցիչն (Այդ բանի համար Պետերբուրգի Վրաթգանի, կարծեք, թիֆլիս էլ էին դիմել): Յրանտահներին և Ռուս կանանց միջև այդ փոխադարձ համակրութեան նշանն, ըստ երևութիւնի, մի անմեղ բան է, չէ. բայց արեւ տես, որ իշխանագուհի Մեչչերսկին զրանից կանանց կոնտր-էմանսիպացիայի խնդիր է յարուցել և խեղճ կանանց մեղադրում է, որ նրանք, փոխանակ տանը նստելու, այժմ էլ սկսել են ժողովներ կազմել, քաղաքակրթութեամբ զբաղուել և հարկէ, կանայք, տաններինընդդէմ, որ աւանց պատասխանի թողնեն մի այնպիսի խաւարամիտ, յետադէմ խմբագրի, որպիսին Վրաթգանինն պայծառափայլ հրատարակելն է: Եւ ահա կին ասուած քրոջը արարածներն անստորագիր հայհոյական նամակներ են ուղարկում կինեղ Մեչչերսկին: Նորին պայծառափայլութիւնն էլ, ի հարկէ, առանց պատասխանի չի թողնում զրանց.—Ինչ էք շատ փրթիւթացնում, կանչում է կինեղը.—հապա ինձ ցոյց տուէ՛ք մի կին, Գ. Կ. կին, որ իւր տաղանդով յայտնի լինի. ցոյց տուէ՛ք էլի, թէ զուգը ք:

Եւ ահա Վոլոյտսի լրագիրը, զոչաղ լինելով ցոյց է տալիս.—մատնմատնիկ ևս ևս վրադիտող Վոլոյտսիսկայա (հանգուցեալ), որի անունը յայտնի է գիտնական աշխարհին: Տիկնայք Մանասկին և Նիքիմիսկո (նոյնպէս գիտնականներ և նոյնպէս հանգուցեալներ), որոնց անուններն անհամեմատ աւելի են յայտնի իրենց ընտրած մասնագիտութեան մէջ, քան շատ տղամարդկանց անունները նոյն մասնագիտութեան մէջ: Յետոյ կին զբոսներին մէջ իրենց տաղանդով յայտնի են սկսած եկատերիս II կայսրուհուց մինչև Ռուստալինան, Հանը, զրաֆուհի Սալիսա-զը-Տուրնեմիլը (alias եւգենիա Տուր), Խիլդիսկայա (alias Կրետովսկայա) (բոլորն էլ հանգուցեալներ), հաշուեւելով այն կանանց, որոնք կենդանի են և յայտնի են, իրեն բժիշկներ, դաստիարակչուհիներ, մանկավարժներ, գեղաստանչուհիներ և այլն, և այլն, և այլն:

Ի հարկէ, այդ անուններն իշխան Մեչչերսկին էլ շատ լաւ յայտնի են, րաց ամեն անգամ, երբ կանայք այս կամ այն կերպ արտայայտուում են իրենց մեղաւոր գործիքները, նորին պայծառափայլութեան մարդը խիստ շարժուում է:

Գ.

ԹԵՂԵԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՄԱՐԻ, 25 նոյեմբերի.—Սարգսիից դէպի հարաւ — արեւմուտք, մի քանի

վերստ հեռու, Շեարագիւ անուն պոստային իշխանից Աղուս գնալիս, աղկաղի վրայ, Թեանիւ սարից փոքր ինչ ցած՝ վեաեղուած է Թալի-Մեչի-Ռամուզ անուն գիւղը մի խոր ձորի գառիվայրում: 1886 թուին ընտանեկան ցուցակի համաձայն՝ ընդամենը 74 ծովն է այդ գիւղը: Բնակիչներից մեծ մասը թալանախոս թուրքեր են. փորքամանութիւնը 10—15 տուն հայազաւան հայեր են: որ Սարգսուս ա. Ստեփանոս վանքի եկեղեցու ծովն են կազմում: Պարսպում են առհասարակ երկրագործութեամբ, նորեւս էլ ձեռնարկել են այգեգործութեան: Հողը բէգական է:

Այս գիւղում ահա, տանեակ տարիներ սրանից առաջ, թուրք Ջեաֆեար Ախաղի օղլին սիրահարուած է իւր համարնակչուհի հայ օրիորդ Մարիամի վրայ. և 1872 թուին ապօրինի ծնունդով աշխարհ է գալիս դրանց սիրոյ առաջին պտուղը՝ մի տղայ: Շամախու հայոց կոնսիստորիայի թղթաւորութեամբ՝ երեսային միտում է Սարգսուս այժմ հանգուցեալ Սահակ քահանայ Յովնանեանց՝ անուանելով դրան Աւետիս: Աստաղում են թուրքերը, զբաղում են ապօրինի հօրը և վերջապէս թալանում են Աւետիսին՝ անուանելով Սեանտեար: Ծնում է և երկրորդ տղայ, Դրան ևս նոյնպէս Եւ այդ ամենը տեղի է ունենում առանց որեւէ քննութեան, առանց որեւէ պատժի, սուս ու փուս...:

Այս տարի Շամախու հայոց կոնսիստորիայի ներկայացրած մետրիքների համաձայն՝ իշխալ Աւետիս ևս ենթարկուած է գիւնդարակոչութեան: Որքան աշխատում, խնդիր է տալիս ապօրինի հայրը (մայրը վախճանուած է) և օրքան ամեն մուսուլմանն ամ, գիւնդան մեանի՝ էրմեանի դայիթաղանդ (ես թուրք եմ. գորով ինձ հայ էք դարձնելու) է պոռում Ա. ետիս - Սեանտեարը,—փերկուել չի կարողանում:

Նոյեմբերի 2-ին լինակ է հանում, և արդէն զինուոր է Շամախու:

Ջարմանալին մանաւանդ այս է, որ այդ մկրտուած Աւետիսը, քանի տարի է արդէն, կին է առել իրեն մի թուրք աղջիկ մահմեդական քեարիւնով, և ի հարկէ, ծնուած երիտաններն էլ չեն մկրտում...:

Քրիստոնէութիւն տարածելու համար, յայտնի է, որքան ծախսեր, նեղութիւններ և անգամ անձնագոհութիւններ են յանձն առել ու յանձն առնում մարդիկ, իսկ յայտնող քրիստոնէական մի ճիւղ՝ իւր բոլոր գծով, մոռացուած ամենից՝ կորչում, թրջանում է...:

Մահաֆաղէ:

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՆԻՍ, 5 նոյեմբերի.—Ներ մեր պապերը ողջ էին, երբ դեռ Սևաստոպոլսեան — Ղրիմի պատերազմը չէր վերջացած, երբ մեր քաղաքի կեսները մասամբ նահապետական էր մասամբ նորամուծութեամբ — այդ ժամանակները մարդիկ ծանրութիւն չէին կրում որդի և դուստր ամուսնացնելու մասին: Այն ժամանակներն աղջիկները հասակը 15—17 տարեկան հասնելուն՝ իսկոյնեթ փեսացուները պատրաստ էին. իսկ փեսացուների տարիքը 25-ից չանցած՝ արդէն պատկուած էին: Այն ժամանակները հայուով պակասութիւն չէր լինում, օժիտի մասին առեւտուր չէին տեսնում: Այն ժամանակներն աղջկայ առողջութիւնը, տան տիկնոթիւնն ու ցեղն էին փրկութիւն. իսկ այժմ՝ հիւանդ աղջիկ—չառ փող: Ղրիմի պատերազմից յետոյ ըսկուեց մի նոր ցաւ մեր հասարակութեան մէջ: Այդ ցաւն այն կողմ, որ առանց նազդ փողի աղջկայ կողմից առուստանալը տարեցուցարի հազուադէպ երեւոյթ դարձաւ: Այդ ցաւը շարունակուելով տարեցուցարի 100-ից — հազար դոնաւալով, 1000-ից — տասը հազար

բուրի, վերջին 10 տարիներն այնքալ սաստկացաւ, որ հասակաւոր աղջիկ ունեցողներին մատերով էին ցոյց տալիս, և այժմ էլ ցոյց են տալիս, որ պէս անբաղդ արարած:

—Վերալուր քանի՛ աղջիկ ունի:

—Նրկու հասուն—21,23 տարեկան:

Իսկ մէկն էլ արդէն ամուսնացած է, և ըրին տուեց 5 հազար նազդ փող և աղբքանի էլ օժիտ: Բայց այժմ միւսներին հետ ուզում են աւելի քան աղբքանի: Եւ ոչ, որ նա կարողութեան տէր է, բայց ախր ամեն բանի չափը կար, առեւտուրի մարդ է: Չրազացին՝ ջուր է հարկաւոր, ջուրը որ բաժնէ՛ ինչով աղացի անիւները պոստին: Հայրն ասում է թէ՛՛ Նախար, ես իմ պատկեններն չեմ պրկիլ, ես ամեն միշին իմ կարողութեան չափ կըտամ 5-5 հազար, բայց 10—10 հազար են ուզում: Ախր ես որդիներ էլ ունիմ, ժանքներ էլ ունիմ, տան օրք— պտոյտ պէտք է տամ. եթէ նազդ փողերս բոլորը տամ, յետոյ ինչով դործս կառավարեմ և ինչպէս պահեմ ընտանիքս...:

—Ես չգիտեմ, ասում է հարցնողը: Բայց վերջերս լին լրկելին, եթէ այսպէս գնանք, Եւ, Մտողին Մեղեկէն: Դեռ ինչ պէտք է անիս: Ախր քո Սոնիկան էլ արդէն 20-ից անց է կացեր:

—Ինչ պէտք է անեմ. պէտք է տամ 4-5 հազարը նազդ դրամով. ապա թէ Սեուկէ Սոստոֆորիչի որդուն փեսայ անել չեմ կարող: Ծատ ծանր է, ախր բոլորս պակաս չեն առնում:

—Մեկը զարմանալի մարդիկ ենք: Ինչու միմայն այդ Սեուկէների, Մաթիկների ու Սարդ-օղլիների պոչերին երբ բռնում, մեր աղջիկներնք նրանց հէք ցանկանում տալ: Ես ընդ այնպիսի լաւ տղերք ցոյց տամ, որ հէմ լաւ են և հէմ ուսմունքով, նրանք ձի, կով զրկուելու նման չեն պատկուում, այլ կնիկ և ընտանիք են ուզում: Մեր քաղաքի մէջ լաւ-լաւ գործակատարներ կան և լաւ-լաւ ուսուցիչներ և ուրիշ լաւ-լաւ չափաւոր երիտասարդներ:

—Ախրար, կըլինի որ, ախր ինչպէս խնամի ըլալու. ախր տուն, տեղ, ձի, կառք չունին: Ախր պարտիս չեն: —Անցեալ օրերը մի շատ ցաւալի բան տեսայ աչքերովս: Մեր Սեւրաթի տանը, եկել էին աղջիկն առնելու մի փեսացուի, որն ուզում էր 6000 բուրլի և ոչ մի կապիկ պակաս: Սեւրաթն ասում էր՝ ախրար, չեմ կարող այդքան, այլ չորս հազար կըտամ:

Քահանան և մի ուրիշը խեղճ մարդու վրայ յարձակուեցան և սկսեցին համոզել ամուր, լաւ տղայ է, լաւ փեսացու է, մի փախցիլ, Ընտանիքը միտ անեակից լսում էր այդ ամենը: Հարուստը, աղջիկը միւս սեւեակից ականջը սրած դռան ծակիցը դիտում է. իսկ հայրը՝ սեղանի մօտ կանգնած՝ գլուխ կախ՝ քրտիներ երեսին մտածում է և ձեռները թափ է տալիս՝ ախրար, ինչպէս անեմ, յետոյ ինչով կառավարեմ:

—Դէ՛, վեր առ մի բանից, յետոյ կըտաս:

—Աղբոր, բանիցն էլ փող եմ վեր առել: Եւ ախրար համար... Կեքէքէ՛ տղա՛ն տեղ չկայ...:

Ինչ երկարացնեմ. խեղճին խօսքի ընդին, դործը վերջացրին, վրանչն ու խաւեարը լափեցին ու գնացին:

Ահա, այս և նման օրինակներ հարիւրներով կարելի է հաւաքել, որոնք կատարուել են և կատարուում են մեր քաղաքում այս վերջին 5—10 տարին: Եւ պէտք է շարունակուեն:

Աղջիկների ահագին բազմութիւն, հասակները 20-ից անցկացած: Նրեմտարդները խորշում են պատկուելուց: Նրեմտարդներնք առանց նազդ փողի չեն պատկուում, որովհետեւ իրենց խախուտ գործերը պէտք է ձորոգեն, կարգի բերեն և ծախքերն էլ պէտք է աւելացնեն: Հայրերը տրտում են, երբ ի

Մեր կողմերում արդէն ցուրտն
կսուել է: Նախիջևանի գաւառը չբաց

Դժ. Մանուկյան Երևան, 1-ին Դեկտեմբեր 1893 թ. Տպարանի և Վրձագ. Ա. Սիրիս-Շահնազարյանների.

Тино-Лит. А. Мелик-Шахназарянца Вовонц. Набережн., д. Григорьянъ Арм. Приход. Школы